

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2022. – Т. 45. – С. 10-20
DOI: 10.31861/mhpi2022.45.10-20

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2022. – Volume. 45. – pp. 10-20
DOI: 10.31861/mhpi2022.45.10-20

УДК: 378.4.014.24(477.85-25)ЧНУ

© Віталій Макар¹

© Юрій Макар²

Угода, перевірена часом і значимістю

Нинішнього року виповнюється 45-ліття Угоди про співпрацю Чернівецького університету з канадським Саскачеванським університетом. Її підписали керівники обох навчальних закладів – ректор Костянтин Червінський і президент Роберт Бегг – 5 липня 1977 року. Для Чернівецького університету вона стала першим документом міжнародного співробітництва з того часу, коли він став радянським вищим навчальним закладом, а згодом, внаслідок розпаду СРСР відповідно українським.

Сьогодні таких угод Чернівецький університет налічує понад 200 з університетами багатьох країн світу. Проте угода із Саскачеванським університетом відкрила цей переконливий реєстр договорів, укладених згодом з іншими університетами світу.

Особливістю угоди було те, що вона вперше за всю тривалу історію перебування України у складі СРСР укладалась на засадах співпраці у сфері українознавчого спрямування. На пропозицію канадської сторони вона мала включати вивчення української мови, а також української культури та історії України, що відповідало запитам її студентів і викладачів. У свою чергу, це не суперечило й інтересам української сторони. Проте зміст угоди не узгоджувався з нормами тодішньої радянської ідеології. З того приводу виникли проблеми з обміном студентами – українських заборонили відряджати до Канади. Спільними зусиллями обох університетів згодом вдалося подолати перепону.

Угода неодноразово продовжувалася і залишається діючою. Завдяки їй в Чернівецькому університеті започатковано канадознавчі студії, створено Центр канадських студій імені Рамона Гнатишина. Реалізація угоди сприяла порідненню міст розташування університетів, що проявилось в обміні школярами, вчителями, митцями, зав'язалися господарчі контакти. Загалом вона принесла обоюдно користі. Сподіваємося на її продовження, що в умовах російської агресії проти України набуває виняткового значення.

Ключові слова: Україна, Канада, Чернівецький університет, Саскачеванський університет, співпраця, угода.

Significant and Fruitful Collaboration Well-Tried by Time and its Significance

This year we are marking the 45th anniversary of University of Saskatchewan (Canada) and Chernivtsi State University (Ukraine) Agreement. It was signed by the heads of both educational institutions, respectively. President Robert Begg and Rector Kostiantyn Chervinskyi on July 5, 1977. The agreement has become the first document of international collaboration of Chernivtsi State University since it became a soviet higher educational institution, and afterwards, as a result of the collapse of the USSR, a Ukrainian one.

Today, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University has concluded more than 200 agreements with universities all over the world. Noteworthy, the agreement with University of Saskatchewan has opened the door of new opportunities to sign agreements with other universities of the world.

¹ Доктор політичних наук, завідувач кафедри міжнародних відносин, директор Центру канадських студій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: v.makar@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-8994-4582>.

² Доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: u.makar@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-7904-8288>.

The peculiarity of this agreement was the fact that for the first time in the long run of the history of Ukraine's incorporation in the USSR, it was based on collaboration in the sphere of Ukrainian Studies. According to the Canadian part's initiative, the agreement was to include the study of the Ukrainian language, as well as Ukrainian culture and Ukrainian history, to meet students and teachers/professors' needs. In its turn, it didn't contradict the Ukrainian academia interests. However, the content of the agreement did not comply with the norms of the-then Soviet ideology. Consequently, it caused problems with student exchange – study trips to Canada were banned for Ukrainian students. Eventually, the obstacles have been successfully overcome by joint efforts of both universities.

The agreement was repeatedly extended and still remains in force. Owing to the agreement, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University developed Canadian Studies and in a while established the Roman Hnatyshyn Center for Canadian Studies. The implementation of the agreement promoted the unity of both universities, which resulted in the exchange of students, teachers, artists, and at the same time Ukrainian and Canadian cities established mutually enriching economic ties. Overall, both parties have benefited from it. We hope for the University of Saskatchewan and Chernivtsi State University Agreement further extension, which is exceptionally significant in the terms of Russia's aggression against Ukraine.

Keywords: Ukraine, Canada, Chernivtsi State University, University of Saskatchewan, collaboration, agreement.

Власне нею, підписаною 5 липня 1977 року ректором Чернівецького університету, професором *Костянтином Червінським* та президентом Саскачеванського університету доктором *Робертом Беггом* започатковано міжнародну співпрацю нашого навчального закладу у новітній час. За майже пів століття, що промайнуло з того часу, нинішній Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича став відомим своїми науково-освітніми здобутками на всіх континентах. Нині налічується понад 200 угод з університетами багатьох країн світу – від Канади та США на Заході, через усю Європу, до Китаю на Сході. Угода про співпрацю із Саскачеванським університетом в освітній та науковій галузях відкрила нинішній переконливий реєстр наших партнерів.

Походження і характер першої угоди про співпрацю

Наприкінці червня того року доктор *Бегг*, разом з дружиною прибув до Києва на запрошення товариства *Україна*, яке здійснювало культурні зв'язки з зарубіжними українцями, і заявив, що Саскачеванський університет хотів би укласти угоду про співпрацю з одним із західноукраїнських університетів. Як згодом з'ясувалося, запрошення президента Саскачеванського університету до Києва було викликане конкретними подіями. Дещо раніше товариство *Україна* подарувало бронзову скульптуру *Лесі Українки* канадському місту Саскатуну, що у провінції Саскачеван, де розташований університет. Місцева українська громада спочатку сприйняла акт як *данаїський подарунок* і наполягла на тому, щоб місто від нього відмовилося, бо товариство *Україна* сприймалося західною українською діаспорою як запліччя радянської служби безпеки. Проте, через деякий час пристрасті вляглися. А дві сестри – *Рома Франко* та *Сося Ципівник* переклали англійською мовою поезії *Лесі Українки*, що дуже сподобалися *Роберту Беггу*, який висловив згоду на встановлення скульптури на території Саскачеванського університету. Урочисте відкриття відбулося влітку 1976 року за участі делегації від УРСР. Подія спричинилася до запрошення президента Саскачеванського університету до України³.

По його приїзді до Києва Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР повідомило ректора Чернівецького університету, професора *Червінського*, що він повинен відрядити до Києва людину для проведення переговорів щодо укладення угоди про співпрацю із Саскачеванським університетом. Місію ректор доручив тодішньому деканові Історичного факультету *Юрієві Макару*. Сьогодні важко сказати, чим керувався ректор. Можливо мав на увазі певний досвід декана у налагодженні особистих контактів з науковцями тодішніх Польської Народної Республіки та Німецької Демократичної Республіки.

У ході перемовин у кабінеті заступника міністра *Катерини Колосової* з'ясувалося, що Саскачеванський університет мав на меті укласти угоду на засадах співпраці у сфері гуманітарній, зокрема – з української мови, культури та історії України. Таку ідею президентові *Беггу* подала

³ Юрій Макар (2019), Університети мого життя. Спогади, Чернівці, Технодрук, с. 263-264.

професура Саскачеванського університету українського походження. За його словами, серед мешканців провінції десять відсотків склали ті, що мали українське походження. А відсоток таких серед викладачів і студентів Саскачеванського університету був у двічі вищий. Університет тому повинен у своїй діяльності з цим рахуватися, як заявив президент⁴.

Пропозиція з боку Саскачеванського університету була зрозумілою з точки зору запитів канадських українців у відновленні контактів з історичною Батьківщиною, конкретних взаємин з родичами в Україні, втрачених за роки панування в ній тоталітарного радянського режиму. Вона й не суперечила потребам Чернівецького університету, тим більше, що серед канадців українського походження чималий прошарок склали буковинці та їх нащадки. Все могло б бути добре, якби не ідеологічні настанови тодішньої влади не тільки УРСР, а загалом СРСР, які допускали співпрацю – наукову чи освітню – лише у сфері технічних або природничих наук, переважно лише обраних університетів чи академічних установ. Що ж стосується гуманітарної та суспільної галузей, то співпраця допускалася лише з закладами тодішніх соціалістичних країн і то дуже вибірково. Заступниця міністра наполягла на підготуванні проекту угоди на умовах канадської сторони. Найважливішим пунктом проекту мала бути умова обміну групами студентів на восьмижневне навчання в обох університетах. Угоду належало підготувати негайно, бо передбачалося прибуття доктора *Бегга* з дружиною до Чернівців, куди вони навідалися напередодні 1 липня, дати відзначення державного свята – Дня Канади. Чернівецький університет організував для них урочисті заходи, що вони сприйняли з вдячністю. Крім усього, доктор *Бегг* з дружиною охоче оглядали місто. Чернівецький університет мав чим пишатися. Його головні корпуси розташовані в Резиденції православних митрополитів Буковини і Далмації, споруджені за проектом і безпосередньою участю всесвітньо визнаного чеського архітектора *Йозефа Главки*. Тепер Резиденція перебуває у списках Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Крім Резиденції, в Чернівцях було що показати канадським гостям. Складніше виглядала справа виїзду гостей поза межі міста, бо існувало чітке визначення *об'єктів показу*. Це мали бути колгоспи, промислові підприємства, які нібито уособлювали розквіт соціалістичної економіки. Поза ними, дозволялося також показувати музеї, театри, пам'ятки культури тощо⁵.

Після тривалих знайомств з Чернівцями, зрештою з українською частиною Буковини, 5 липня відбувся історичний акт підписання обома ректорами Угоди про співпрацю, якій судилося довге життя. Після неодноразових продовжень вона діє й тепер, хоча і з різною інтенсивністю у різні роки⁶.

Наступного літа до Чернівців прибула група студентів з Саскачеванського університету на восьмижневне вивчення української мови на чолі з тодішньою керівничкою Кафедри української мови *Ромою Франко*. Перебування групи у Чернівцях виявилось школою української мови не лише для канадських студентів, які ледь володіли нею, але й методичною школою для нас – як їх навчати. Працював тоді у нас завідувачем Кафедри української мови професор *Іларіон Слинко*. До речі, дуже толковий і до безтями закоханий у граматику української мови. Він виголосив чотиригодинну теоретичну лекцію канадським студентам про апостроф в українській мові. Ясна річ, що вони з того всього нічого не второпали, а *Рома Франко* звернулася до нас з проханням, щоб наші філологи вчили їх студентів конструювати найпростіші речення, а не підносити їм академічну науку з теорії мови. Ми відповідно звернулися до декана Філологічного факультету і разом, за участю *Роми Франко*, перебудували програму навчання канадських студентів так, щоб вони справді бодай трохи поліпшили своє знання української мови⁷.

У тодішній групі перебували ті, з ким ми зустрічаємося в Канаді і, сподіваємося, бачитимемося з ними й надалі. Зокрема – це наприклад, *Андрій Нагачевський*, який тоді навчався в Саскачеванському університеті. Тепер він відомий учений в галузі українського народного мистецтва, тривалий час керівник Центру української етнографії і фольклору Альбертського університету. Була у тій групі *Надя Білінська (Прокончук)* — тепер відома педагогічна діячка не лише в Саскатуні і провінції Саскачеван, але й в українському середовищі усієї Канади. Про всіх канадських студентів тієї першої, а потім і наступних груп годі написати, але за нашими спосте-

⁴ Юрій Макар (2019). Університети мого життя. Спогади, Чернівці, Технодрук, с. 264-265.

⁵ Там само, с. 268.

⁶ Там само, с. 269.

⁷ Там само, с. 269-270; Юрій Макар (2011). Розвиток канадознавства в Чернівецькому університеті. *Канадознавство*, с. 13-14

реженнями, вони набули практики застосування української мови, познайомилися з життям і побутом буковинців та загалом українців, здійснюючи подорожі Буковиною, Галичиною тощо⁸.

Влітку того року до нас завітала триособова група деканів для узгодження деталей співпраці. Вони представляли основні напрями підготовки фахівців у своєму університеті: доктор *Мак-Келлум* – магістратуру усіх спеціальностей; *доктор Нільсен* – природничі спеціальності (був біологом); *доктор Черрі* – на той час декан Факультету науки та мистецтва (гуманітарій)⁹. Чернівецький університет таким чином, прийняв три делегації Саскачеванського університету – президента з дружиною, деканів і студентську групу.

Візит – відповідь за океан

Восени 1978 року на запрошення канадського Університету ректорові *Костянтинові Червінському* належало нанести візит-відповідь. Делегація мала бути триособовою – ректор, перекладач і хтось третій. Протягом літа склад делегації остаточно визначився. Перекладачем ректор взяв *Романа Турчина* з Кафедри англійської мови. *Юрієві Макару* ж відвів відповідальну роль координатора, насамперед у важких переговорах у Москві з Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР щодо тексту угоди з канадцами¹⁰.

До Москви делегація прибула заздалегідь, щоб міністерські чиновники перевірили остаточно текст угоди і втямили буковинцям, що можна, а чого не можна робити радянському університетові при зносінах з західними навчальними закладами. Текст угоди там мали вже рік, але з останніми змінами, які до нього внесли, делегацію мали познайомити по прибутті до Москви, хоч попередньо вже повідомили, що студентів ми до Канади не посилатимемо. Угоду вихолостили до невпізнання¹¹.

На першій же зустрічі президент Саскачеванського університету звернув увагу, що привезена не та угода, яку підписали минулоріч у Чернівцях. Він був правий, бо в новому варіанті вже не згадувалося, що Чернівецький університет посилатиме своїх студентів до Канади на восьми-тижневу літню школу, а лише прийматиме канадських. За якийсь час доктор *Бегг* сповістив, очевидно порадившись у себе, що Саскачеванський університет згідний приймати замість наших студентів викладачів, які зможуть використати досвід канадських колег у навчанні англійської і французької мов, а також готовий приймати викладачів інших спеціальностей¹².

Перебування делегації у Канаді керівництво Саскачеванського університету, передусім його президент, спланувало з користю для спільної справи і пізнавальним для гостей. У різні дні, по черзі, делегація зустрічалася з деканами, які відвідали Чернівці. *Мак-Келлум* знайомив з Університетом загалом, його підрозділами, був першим, хто завів буковинців до пам'ятника *Лесі Українці*, завдяки особі якої й підписали Угоду. *Нільсен* знайомив з об'єктами сільськогосподарського призначення, яким там приділяють особливу увагу, провінція ж бо одна з найважливіших щодо вирощування зернових і тваринництва. *Черрі* знайомив з організацією навчального процесу на Факультеті науки та мистецтва. В Університеті за кілька днів делегація познайомила з бібліотекою, спортивними комплексами, студентськими гуртожитками, будинком студентів, в якому знаходилася студентська профспілка й інші студентські організації¹³.

Не буде зайвим сказати, що делегація Чернівецького університету відвідала також Альбертський університет. Делегацію зустрів директор створеного двома роками раніше Канадського інституту українських студій, професор *Манолій Лупул*, разом з відомим дослідником історико-політичних проблем України *Іваном Лисяком-Рудницьким*. На зустрічі в КІУСі делегацію детально ознайомили з планами його роботи щодо збереження і плекання української культурної спадщини у Країні кленового листка та налагодження контактів з історичною Батьківщиною. Під час розмов з'ясувалося, що делегацію запрошує президент Альбертського університету на зустріч до себе. У ході протокольних обмінів люб'язностями президент звернувся до ректора *Червінського* з проханням посприяти відновленню угоди Альбертського університету з Київсь-

⁸ Архів родини Макарів.

⁹ Там само.

¹⁰ Юрій Макар (2019). Університети мого життя. Спогади, Чернівці, Технодрук, с. 271.

¹¹ Там само, с. 271-272.

¹² Там само, с. 273-274.

¹³ Там само, с. 277-279.

ким, укладеної роком-двома раніше і розірваної киянами через неповернення доцента-фізика зі стажування у Канаді¹⁴.

Після повернення до Саскатуну тамтешній президент запропонував делегації програму завершення перебування у Канаді. В ній передбачалося відвідання Оттави з надією, що делегації можливо за допомогою посольства СРСР вдасться внести зміни до Угоди щодо двостороннього обміну студентами. Один з днів перебування в Оттаві дійсно присвячувався візитові делегації до посольства СРСР, де її прийняв посол *Олександр Яковлев*, колишній високопосадовець в ЦК КПРС, до речі, згодом, вже за часів *Михайла Горбачова*, навіть член політбюро того ЦК. Проте працівників посольства більше цікавили зустрічі в канадських університетах – Саскачеванському і Альбертському, – контакти в українському середовищі. Само собою, делегація мала зо два десятки кілограмів подарованих книжок, які, належало здати, щоб посольство переслало їх дипломатичним вантажем. Тепер ті публікації не викликали б якогось дива. Тоді ж вони були б суттєвим надбанням для будь-якої бібліотеки в галузі українознавства. Цілком зрозуміло, що ніхто і ніколи тих книжок не переслав до Чернівців¹⁵.

Подальші студентсько-викладацькі обміни

Отже після повернення делегації Чернівецького університету додому, довелося готувати замість студентів викладачів. Перша група відвідала Саскачеванський університет 1979 року. До неї увійшло п'ять осіб: з Кафедри англійської мови – її завідувачка *Людмила Миловидова*, яка, до речі, брала доволі активну участь у підготовці і підписанні Угоди про співпрацю, і викладачки *Людмила Адамова* та *Нонна Шульга*; викладачка Кафедри французької мови *Марія Яценюк* – мама майбутнього прем'єра Уряду незалежної України; викладач тодішнього Історичного факультету *Євген Сахновський*. Мовники підвищували рівень своїх фахових кваліфікацій на відповідних кафедрах Саскачеванського університету, а *Євген Сахновський* більше часу проводив у товаристві керівників співпраці з Чернівецьким університетом *Ромою Франко* та *Юрком Фотієм*, підбирав матеріали для своїх навчальних курсів, що називається «з перших рук», а не ідеологічно опрацьованих для радянських викладачів і студентів¹⁶.

1980 рік випав з обміну між обома університетами з огляду на введення у грудні попереднього року Радянським Союзом «обмеженого контингенту» військ до Афганістану. У відповідь спортивні організації держав Заходу відмовилися від участі в Олімпійських іграх у Москві, зрештою й в усіх інших заходах спільно з СРСР. Обидва університети погодилися зробити річні канікули в обмінах. Тим не менше, попри неповноцінність обміну через заборони з боку радянських властей на виїзд студентської молоді за межі СРСР протягом 1977-1979 років Чернівці відвідало 9 канадських студентів і 8 викладачів. На жаль, у відповідь Чернівецький університет тоді зміг відрядити до Канади лише офіційну делегацію і групу викладачів, усього 8 осіб¹⁷.

Упродовж наступних років відбувалися щорічні візити канадських студентів групами по 10 осіб. Декілька разів їх супроводжував професор Торонтського університету *Едвард (Ед) Буртинський*, відомий фахівець у галузі загального мовознавства. Побувало зі студентами у Чернівцях чимало викладачів Саскачеванського університету, зокрема, *Віра Лабач* – педагог у галузі навчання дітей, *Юрко Фотій* – багатогранний фахівець – суспільствознавець, мистецтвознавець, філолог, активний громадський діяч, *Зенон Погорецький* – історик, археолог, громадський діяч та інші¹⁸. Усі вони, крім роботи зі своїми студентами, знаходили час позайматися з буковинськими колегами у своїх галузях навчальних і наукових уподобань, знайомилися з життям і культурою своєї історичної Батьківщини, оскільки переважно мали українське походження.

Чернівецький університет й далі посилав до Саскачеванського університету своїх викладачів різних спеціальностей – мовників, математиків, біологів, економістів, істориків, фізиків. Зазначимо, що вимушена акція заміни студентів викладачами, будучи відверто несправедливою до перших, принесла в результаті неабиякі користі викладачам. Вони здобули можливість обмінятися досвідом із саскачеванськими колегами щодо організації та методології навчального процесу. І що не менш важливо, здійснювали з канадськими колегами наукові дослідження у своїх галузях знань.

¹⁴ Юрій Макар (2019). Університети мого життя. Спогади, Чернівці, Технодрук, с. 277-279.

¹⁵ Там само, с. 281-282.

¹⁶ Особистий архів Євгена Сахновського.

¹⁷ Юрій Макар (2011). Розвиток канадознавства в Чернівецькому університеті. *Канадознавство*, с. 14.

¹⁸ Архів родини Макарів.

Для прикладу зупинимось ще бодай на декількох з тих відвідин, здійснених у наступні роки. Зокрема, з грудня 1985 року по квітень 1986 року у Саскачеванському університеті побувала триособова делегація у складі *Степана Мельничука*, котрий тоді якраз збирав і опрацьовував матеріали для своєї докторської дисертації в галузі фізико-математичних наук. За його словами, поїздка у цьому плані дуже його збагатила. Власне там він суттєво поліпшив своє розуміння англійської мови, співпрацюючи з канадськими фізиками. Разом з тим у групі перебував і новий завідувач Кафедри англійської мови *Валерій Михайленко*, який суттєво допомагав нам у налагодженні та розвиткові співпраці з Саскачеванським університетом. А третім учасником групи був дуже відомий на той час не лише вчений, але й громадсько-політичний і державний діяч, біолог *Леонтій Сандуляк*, який згодом попрацював послом незалежної України у Румунії, а ще після повернення з Канади обирався депутатом Верховної Ради СРСР перед його розпадом. *Степан Мельничук* став не лише знаним ученим, але й понад півтори десятиліття очолював Чернівецький університет упродовж перших двох декад нинішнього століття¹⁹.

І остання, перед розпадом СРСР шестиособова група викладачів з Чернівецького університету відвідала Саскачеванський університет у листопаді 1988 року – в лютому 1989 року. До неї увійшли математик *Василь Бакай*, директор університетського видавництва *Рута*, фізик *Іван Зушман*, економіст *Євген Галушка*, двоє філологів – *Борис Бунчук* (український) і *Світлана Бунджак* (англійський) та історик – етнограф *Георгій Кожоляк*²⁰.

Відсутність можливості посилати понад десять років студентів до Канади якоюсь мірою компенсувалася відрядженнями туди викладачів. Зокрема за перше десятиліття дії угоди Саскачеванський університет відвідало 34 викладачі та аспіранти Чернівецького університету. З них 14 представляли кафедри англійської та французької мов, решта різні факультети університету. Серед тих, хто пройшов стажування у Саскачеванському університеті: фізики *Микола Ткач*, *Степан Мельничук*, *Іван Григоращук*; математики *Василь Бакай*, *Федір Сопронюк*, *Богдан Коваль*; філологи *Борис Бунчук*, *Іван Руснак* (останній, до речі, на зібраних у Канаді матеріалах підготував і захистив докторську дисертацію з історії педагогіки); географ *Ярослав Жупанський*. Кожен з них за час свого перебування у Канаді зібрав матеріал для подальшої наукової роботи або ж щось набув для використання у навчальному процесі²¹.

Помітний вклад у розвиток міжуніверситетських контактів зробили історики, політологи та міжнародники нашого університету. В різні роки, Канаду відвідували *Юрій Макар*, *Георгій Кожоляк*, *Анатолій Круглашов*, *Віталій Макар*, *Тарас Лупул*, *Любомир Михайлина*, *Іван Патарак*, *Євген Сахновський*, *Олександр Сич*, *Сергій Федуняк*, *Володимир Фісанов*, *Петро Яценюк*. Тривалий час ми спільно з канадськими науковцями розробляли тему *Роль національно-етнічних груп в освоєнні західних земель Канади*²².

Якщо намагатися якимось чином підсумувати подорожі чернівецьких учених до Саскачеванського університету за радянського часу, то слід відверто зізнатися, що на превеликий жаль, мали місце окремі прикрі випадки. Але, на щастя, не вони визначали розвиток міжуніверситетської співпраці. Переважно наші викладачі внесли помітний вклад у розвиток українсько-канадської взаємодії на рівні університетів. Вона зводилася до набуття ними розуміння організації навчального процесу у далекій за відстанню, але близькій за духом Канаді. Це ж стосується й наукової роботи. Поза будь-яким сумнівом, згодом подорожі приносили обопільні користі українцям у підрадянській Україні та українській діаспорі у Країні кленового листка.

Нові горизонти співпраці

Перебороти ідеологічні перепони на шляху відрядження чернівецьких студентів до Саскачеванського університету вдалося лише наприкінці 80-х років, тобто під час горбачовської *перебудови*, а точніше, лише напередодні розпаду Радянського Союзу. З того часу студенти Чернівецького університету часто перебували у наших канадських партнерів, здебільшого на семестровому навчанні, групами по три особи. Найактивнішу участь у цій формі співпраці брали студенти факультетів – Іноземних мов, Історичного, Економічного та Юридичного, набуваючи не лише знання з англійської чи французької мов. Володіючи мовами до подорожі за океан на достатньому рівні, вони їхали засвоювати знання та набиратися досвіду в обраній ними фаховій

¹⁹ Особистий архів Степана Мельничука.

²⁰ Особистий архів Василя Бакая.

²¹ Архів родини Макарів.

²² Там само.

галузі – економіка, історія, міжнародні відносини, політологія, право. Щоправда останніми роками наші студенти не відвідують Саскачеванського університету.

Потік канадських студентів у зворотному напрямку після здобуття Україною незалежності звужувався, а потім припинився. Приїздили час від часу в основному на короткотривалі програми студенти-економісти, очолювані *Борисом Кіщуком*²³.

Під час урочистостей з нагоди 25-ліття співпраці між університетами з саскачеванською делегацією, у складі її керівника, професора *Асіма Саркара*, заступниці декана Факультету науки та мистецтва *Джудіт Гендерсон* і працівниці Відділу міжнародної співпраці *Келлі Козак* – досягнуто домовленості про перегляд робочих програм до діючої *Угоди* в напрямку поживлення обмінів студентами і науковцями, проведення спільних наукових форумів. Сталося це 2002 року²⁴.

У жовтні наступного року Саскачеванський університет провів спільно з нами в Саскатуні міжнародний колоквиум про суспільно-політичний і соціально-економічний розвиток України, про допомогу їй в цих процесах з боку Канади і світового співтовариства. Канаду відвідала доволі представницька делегація: проректор *Іван Григоращук*, *Руслан Беспалько* – з Біологічного факультету, *Володимир Запхляк* – з Економічного факультету, *Олександр Писарюк* – з Факультету іноземних мов та один з авторів допису. Виголосили у Саскатуні п'ять доповідей. Крім того, декілька текстів доповідей з Чернівецького університету були виставлені для ознайомлення на стенді. А *Руслан Беспалько* додатково виступив на міжнародній конференції з розвитку сільського господарства. Провели декілька плідних розмов з представниками Саскачеванського університету, зокрема з *Асімом Саркаром*, *Морісом Альтманом*, *Богданом Корданом* та ін. Домовилися з канадською стороною про почергове періодичне проведення, симпозіумів у кожному з університетів. До речі, тоді познайомилися з депутаткою Сенату Канади *Рейнел Андрейчук*, яка там представляла провінцію Саскачеван. На жаль, 2005 року представники Саскачеванського університету не змогли до нас приїхати, то довелося цей колоквиум провести самотужки. У травні 2006 року наш університет відвідали професори *М.Альтман* і *Б.Кордан*. Під час їх візиту обговорено можливі перспективи подальшої співпраці²⁵.

Якщо прослідкувати документально хронологію розвитку співпраці обох університетів, то спочатку угоди поновлювалися кожних п'ять років, а починаючи з 1987 року, вони укладалися з ініціативи канадської сторони на десять років. Остання, 2017 року підписувалась як п'ятирічна.

Наукова співпраця

Для налагодження співпраці у науковій галузі належало обрати спільну тему досліджень. Оскільки Угода укладалася на засадах взаємодії у гуманітарно-освітній сфері, то й спільна тема наукових досліджень мала б їй відповідати. Саскачеванські науковці, особливо українського походження, наполягали, що тему належало досліджувати на матеріалах історичної Батьківщини. Проте, це не відповідало засадам *національної політики*, здійснюваної в СРСР стосовно усіх національностей, але у нашому випадку – передусім щодо українців, їх національної ідентичності, мови, традицій тощо.

Тому чернівецькі вчені могли досліджувати згадані процеси лише на території Канади. і не тільки стосовно українців, а комплексно разом з іншими етнічними групами тієї держави. Через це остаточне погодження теми практично затяглося до 1983 року, коли вона прибрала назву *Роль національно-етнічних груп в освоєнні західних земель Канади*. Волею-неволею канадська сторона згодилася прийняти нашу пропозицію, хоча обидві сторони добре усвідомлювали, що насправді так не мало б бути. Щоправда, у подальшому робота звелася переважно до дослідження у розбудові канадського суспільства тільки канадських українців. Хоча заради справедливості слід зазначити, що лише тим дослідження не обмежувалося, бо хоч меншою мірою, зачіпалася участь у суспільно-економічних процесах й інших меншин Країни кленового листка, включно з її автохтонами²⁶.

Однією з форм наукової співпраці з канадськими колегами стало спільне проведення конференцій або запрошення на наукові форуми, про що вже вище трохи йшлося. Одним з таких фо-

²³ Юрій Макар (2011). Розвиток канадознавства в Чернівецькому університеті. *Канадознавство*, с. 14.

²⁴ Архів родини Макарів.

²⁵ Там само.

²⁶ Там само.

румів була, як їх тоді називали, *Всесоюзна етнографічна конференція*, проведена в Чернівцях у 1984 році спільно з Інститутом етнографії АН СРСР, очолюваного академіком *Юліаном Бромлєєм*. На конференції працювала українсько-канадська секція, на якій змістовні доповіді зробили *Юрко Фотій* і *Леррі Беррон* із Саскачеванського університету, останній про канадських індіанців. З Торонтського університету доповідав *Едвард Буришинський*, а з Едмонтону – *Радомир Білаш*²⁷. У жовтні 1985 року в Саскатуні провели конференцію *Українці в Канаді: погляд з обох боків океану*. Наш університет мав бути представлений п'ятьма науковцями. Проте, з ініціативи всесоюзного Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти на конференцію доїхали двоє – *Юрій Макар* і *Любомир Михайлина*²⁸.

Згодом, вже у жовтні 1990 року в Чернівцях пройшла українсько-канадська конференція, присвячена 100-літтю українського поселення у Канаді. Серед її організаторів було, крім університетів, Міністерство культури провінції Альберта. На конференцію прибула делегація на чолі з міністром, разом понад 10 осіб. Учасники конференції відвідали село Небилів на Івано-Франківщині, звідки походили перші достовірно відомі українські поселенці в Канаді – *Іван Пилипів* та *Василь Єлиняк*. Конференцію-відповідь канадці провели у травні наступного року в Едмонтоні. В ній взяла участь українська делегація у складі 14 осіб. Матеріали обох конференцій вийшли, під редакцією *Олександра Макара* та *Радомира Білаша*. Загальна назва збірки – *Міграційні рухи з Західної України до Західної Канади: Матеріали спільних конференцій*. Видана 2002 року заходами Канадського центру української культури та етнографії Альбертського університету і Відділу охорони історичних пам'яток Міністерства громадського розвитку Альберти²⁹.

Варто ще раз звернути увагу на розвиток у ЧНУ протягом минулих 45 років *Канадознавства* як напряму наукових досліджень, про що вже дещо сказано вище, зокрема про захист перших дисертаційних досліджень. Із набуттям Україною незалежності процес, безумовно, суттєво поглибився. Він охопив і тематику, пов'язану з іншими суспільно-політичними процесами у Країні кленового листка, у тому й присвячену впливові політики *багатокультурності* на долю інших мешканців країни, крім українців.

Якщо загалом, то захищено декілька докторських дисертацій в галузі історичних, політичних наук, а також педагогіки. Зокрема, *Олександр Сич* став доктором історичних наук, захистивши 1994 року, вже у вченій раді Чернівецького університету, роботу на тему *Імміграція та її місце в соціально-економічному розвитку Канади (1900-1939 рр.)*³⁰. Згодом три викладачі Кафедри міжнародних відносин – *Тарас Лупул*, *Олег Козачук* і *Віталій Макар* захистили докторські роботи з політичних наук. Перший розкрив тему *Політизація етнічності як інституційний фактор сучасного процесу канадського націєтворення*³¹. Другий дослідив широку тему *Національне питання у внутрішній політиці США та Канади: порівняльний аналіз*³². Останній узагальнив проблему *Еволюція двосторонніх відносин України та Канади*³³. Робота захищена в Інституті міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка.

Серед кількох десятків кандидатських дисертацій, захищених здебільшого з політичних наук, *Сергій Федуняк*, нинішній доктор політичних наук, професор Кафедри міжнародних відносин, дослідив тему *Релігійні конфесії і громадсько-політичні організації українців Канади (1891-1914)* з історичних наук у 1994 році. Також з історичних наук у 2003 році захистив роботу *Сергій Рудик*, нинішній депутат Верховної Ради України, на тему *Процес переселення українських біженців і переміщених осіб до США і Канади після другої світової війни (1945-1953 рр.)*. Того ж року, тодішній викладач кафедри політології та соціології *Павло Катеринчук*

²⁷ Там само.

²⁸ Юрій Макар (2011). Розвиток канадознавства в Чернівецькому університеті. *Канадознавство*, с. 17.

²⁹ (2002). *Міграційні рухи з Західної України до Західної Канади. Матеріали спільних конференцій*. Ред. Олександр Макар та Радомир Білаш. Едмонтон, Альбертський університет. 392 с.

³⁰ Олександр Сич (1994). *Імміграція та її місце в соціально-економічному розвитку Канади (1900-1939 рр.)*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Чернівці, ЧНУ.

³¹ Тарас Лупул (2010). *Політизація етнічності як інституційний фактор сучасного процесу канадського націєтворення*. Чернівці, ЧНУ, 456 с.

³² Олег Козачук (2018). *Національне питання у внутрішній політиці США та Канади: порівняльний аналіз*. Чернівці, Технодрук, 368 с.

³³ Віталій Макар (2020). *Двосторонні відносини України та Канади: формування, розвиток, перспективи динаміки*. Чернівці, ЧНУ, 496 с.

завершив дослідження теми *Еволюція канадського федералізму та проблема Квебеку (80-і – 90-і роки ХХ століття)*, здобувши ступінь кандидата політичних наук³⁴. Роком пізніше Віталій Макар захистив роботу *Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади* і опублікував через рік однойменну монографію з залученням копій ряду важливих документів³⁵.

Серед кандидатських робіт наступних років назвемо лише декілька, щоб не займатися простим їх переліком. Це знову ж такі роботи з політичних наук, підготовлені на Кафедрі міжнародних відносин. Для прикладу, *Іванна Макух-Федоркова* висвітлила тему *Становлення та утвердження соціальної держави в Канаді (30-і – 60-і рр. ХХ ст.)*, *Валентина Богатириць – Канадська багатокультурність: політичний досвід і суспільна практика (національний і глобальний виміри)*, *Юля Мартинюк – Українська західна діаспора: основні напрями суспільно-політичної діяльності (на прикладі США і Канади)*. *Олег Козачук – Корінне населення в державній політиці Канади*, *Юля Луцкова (Балицька) – Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади*, *Іван Патарак – Суспільно-церковні відносини в українській громаді Канади*, *Віталій Запаранюк – Партиїно-політична система сучасної Канади*, *Анна Ноголь – Участь Канади в миротворчій діяльності ООН*³⁶.

Центр канадських студій

3 травня 2005 року у Чернівецькому університеті діє *Центр канадських студій імені Рамона Гнатишина*, який очолив доцент Кафедри міжнародних відносин Віталій Макар, нинішній її завідувач. При Центрі створена *Канадська бібліотека*. Їх головним завданням є поширення знань про Канаду, для чого уведені до навчальних планів канадознавчі курси, створені дослідницькі програми³⁷. З метою поглиблення знань про Канаду до поширення пандемії Ковіду-19 студентам-міжнародникам ЧНУ викладали канадознавчі курси англійською мовою представники Саскачеванського університету. Від 2007 по 2018 роки п'ять разів приїздили випускники магістратури Саскачеванського університету для викладу нашим студентам – міжнародникам третього року навчання за освітньою програмою бакалаврату курсів з канадознавства, які зводилися до вивчення у Чернівецькому університеті засад внутрішньої і зовнішньої політики Канади, з урахуванням передусім взаємин наших обох держав. Форму навчання започаткував *Центр канадських студій імені Рамона Гнатишина*. Його ініціативу підтримав професор політології Саскачеванського університету *Богдан Кордан*. ЦКС заздалегідь формував групи з 10-15 осіб за бажанням студентів слухати ті курси³⁸. Прибулі викладачі мали право, завершаючи викладання курсів, оцінити заняття студентів. Оцінки заносилися до їх залікових книжок. Такими викладачами – посланцями Саскачеванського університету, були *Ерік Вудс* у 2007 році, *Карл Гайдамако* у 2010 році, *Тара Лангмаєр* у 2011 році, *Далас Посавад* у 2014 році і *Мітчел Дові* у 2018 році. Названі особи не лише навчали студентів, але й впорядковували і каталогізували бібліотеку ЦКС, зустрічалися зі студентами знайомилися за їх допомогою з містом у позааудиторний час, а заодне здобували початкові знання з української мови³⁹.

Важливу допомогу у створенні *Центру канадських студій* та розвитку його діяльності надали і продовжують надавати Саскачеванський університет, Прерійний фонд досліджень української спадщини, Департамент зовнішніх відносин та міжнародної торгівлі Канади, Конгрес українців Канади, Канадський інститут українських студій, Фундація Гнатишина в Оттаві і Посольство Канади в Україні. Особливо потужну підтримку Центр відчуває з боку останнього. Гадаємо, що співпраця, започаткована Чернівецьким і Саскачеванським університетами, зокрема в ділянках історії, політології, міжнародних відносин та інших суспільствознавчих дисциплін суттєво спричинилася до пожвавлення зацікавленості канадською проблематикою в університетських науково-дослідних колективах всієї України. Наш університет заслужено здобув визнання наукової громадськості України як один із провідних центрів з *канадознавства*. Щось

³⁴ Юрій Макар (Ред.) та ін. (2017). Кафедра міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Чернівці, Технодрук, с. 21-26.

³⁵ Віталій Макар (2006). *Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади*. Чернівці, Прут. 284 с.

³⁶ Юрій Макар (Ред.) та ін. (2017). Кафедра міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Чернівці, Технодрук, с. 21-26, 39.

³⁷ Юрій Макар (2011). *Розвиток канадознавства в Чернівецькому університеті*. *Канадознавство*, с. 26.

³⁸ Архів родини Макарів.

³⁹ Там само.

подібне про Саскачеванський університет сказали його президенти – спочатку *Лео Крістьянсон*, а потім *Джордж Айвені*. За їх словами, Саскачеванський університет – єдиний на всю Північну Америку має таку тривалу співпрацю з українським університетом. Співпраця обох університетів стала дійсно здобутком не лише їх, але надбанням регіонів і загалом обох держав. Про її значення, увагу до неї говорить і те, що почесними докторами Чернівецького університету стали: генерал-губернатор Канади *Роман (Рамон) Гнатишин*, прем'єр уряду Саскачевану *Рой Романів*, президент Саскачеванського університету *Джордж Айвені*, а у 2002 році його радник з питань міжнародних зв'язків – професор *Асім Саркар*. У свою чергу, канадський університет титулом почесного доктора відзначив ректора Чернівецького університету *Степана Костишина*⁴⁰.

Підсумки і можливі перспективи

Підводячи підсумки усьому вище викладеному автором, узагальнюючи думку колективу Чернівецького університету, мають переконливу можливість стверджувати, що Угода про співпрацю з Саскачеванським університетом, чинна впродовж майже пів століття, не просто символічно започаткувала вихід навчального закладу на міжнародну арену. У буквальному розумінні – то було не просто вікно у світ, а фактично намагання розпочати взаємодію на засадах задоволення українського студентства і наукової спільноти стосовно співпраці, не нав'язаної за змістом і формою панівною ідеологією тогочасного радянського суспільства, а продиктованої життєвими потребами часу.

Тодішні умови радянської дійсності не дозволили втілити у життя наміри обох університетів відразу. Обидві сторони розуміли, що співпраця закладалася при наявності ідеологічного протистояння двох різних суспільно-політичних систем, головною проблемою якого було підневільне існування українців у т.зв. радянській федерації. З іншого боку, українська спільнота Канади ментально тяжіла до відновлення утрачених контактів з історичною Батьківщиною, а разом з тим, і визволення її від чужоземного поневолення.

Зрозуміло, що якби не українська спільнота, то Саскачеванський університет напевне не уклав би угоди з Чернівецьким. Обидва університети, разом з тим розуміли, що угоду уклали не лише заради української справи обабіч Атлантики, вона стала лише частиною співпраці. Але як показало майбутнє, доволі важливою. Можемо констатувати – важливою для обох сторін, але з боку українців в Україні – кроком на шляху повернення собі національного самоусвідомлення і позбавлення почуття меншовартості.

Далі щодо конкретних результатів співпраці. Не наша справа аналізувати, що вона принесла нашим канадським друзям. Але Чернівецький університет став першим в Україні, який увів канадознавство до освітніх програм і наукової роботи дослідників. Наш досвід застосували інші університети та наукові заклади України. Після створення Центру канадських студій імені Романа Гнатишина подібні осередки виникли й в інших університетах.

Важливим аспектом взаємодії наших університетів стало її поширення на міста Чернівці та Саскатун, де розташований Саскачеванський університет. Спільними зусиллями міського голови Чернівців *Віктора Павлюка*, його відповідника з Саскатуна *Дейдея* та активної підтримки обох університетів на початку 90-х років відбулося підписання угоди між нашими містами⁴¹. Акт, своєю чергою, дав поштовх для обміну учнями шкіл, вчителями, митцями тощо.

Суттєву роль у розвитку міжуніверситетської та міжміської співпраці відіграла Саскачеванська провінційна рада Конгресу українців Канади. Наша взаємодія поширилася не лише на місцевому рівні, але й по всій Україні, що стало певним внеском до зближення обох держав, оскільки в нашому обміні суттєву роль відігравали громадсько-політичні та державні діячі з обох боків. Наша особлива вдячність Посольству Канади в Україні, яке впродовж усієї своєї діяльності постійно допомагало Чернівецькому університетові через Центр канадознавства у розвитку стосунків не лише з Саскачеванським університетом, але й з іншими університетами, зокрема з Альбертським через на його базі діючим Канадським інститутом українських студій.

Щодо можливих перспектив розвитку подальшої співпраці з Саскачеванським університетом, то поза будь-яким сумнівом, за умов нинішньої агресії РФ проти України, вона для

⁴⁰ Архів родини Макарів.

⁴¹ Архів родини Павлюків.

Чернівецького університету мала б неабияке значення, бо тепер вона не обмежена ніякими ідеологічними перепонами. А освітня діяльність і науковий потенціал Чернівецького університету, попри усі труднощі, відповідають сучасним світовим вимогам.

Список джерел

1. Архів родини Макарів.
2. Архів родини Павлюків.
3. Олег Козачук (2018). Національне питання у внутрішній політиці США та Канади: порівняльний аналіз. Чернівці, Технодрук. 368 с.
4. Тарас Лупул (2010). Політизація етнічності як інституційний фактор сучасного процесу канадського націєтворення. Чернівці, ЧНУ, 456 с.
5. Віталій Макар (2006). Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади. Чернівці, Прут. 284 с.
6. Віталій Макар (2020). Двосторонні відносини України та Канади: формування, розвиток, перспективи динаміки. Чернівці, ЧНУ. 496 с.
7. Олександр Макар та Радомир Білаш (Ред.) (2002). Міграційні рухи з Західної України до Західної Канади. *Матеріали спільних конференцій*. Едмонтон, Альбертський університет. 392 с.
8. Юрій Макар (2011). Розвиток канадознавства в Чернівецькому університеті. *Канадознавство*. с.12-18.
9. Юрій Макар (Ред.) та ін. (2017). Кафедра міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Чернівці, Технодрук. 352 с.
10. Юрій Макар (2019), Університети мого життя. Спогади. Чернівці, Технодрук. 608 с.
11. Особистий архів Василя Бакая.
12. Особистий архів Євгена Сахновського.
13. Особистий архів Степана Мельничука.
14. Олександр Сич (1994). Імміграція та її місце в соціально-економічному розвитку Канади (1900-1939 рр.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Чернівці, ЧНУ.

References

1. Archiv rodyny Makariv.
2. Archiv rodyny Pavliukiv.
3. Kozachuk O. (2018). National question in the domestic policy of the USA and Canada: comparative analysis. Chernivtsi, Technodruk. 2018. 368 p.
4. Lupul T. (2010). Politicization of ethnicity as an institutional factor in the process of formation of the modern Canadian political nation. Chernivtsi. 456 p.
5. Makar V. (2006). The socio-political integration of the Ukrainians in Canadian polyethnic society. Chernivtsi. 284 p.
6. Makar V. (2020). Bilateral relations between Ukraine and Canada: shaping, evolution, dynamics prospects. Chernivtsi, 496 p.
7. Makar O. and Bilash R. (Ed.) (2002). Migrations from Western Ukraine to Western Canada. *Proceedings of the joint Conferences*. Edmonton, University of Alberta. 392 p.
8. Makar Y. (2011). Rozvytok kanadoznavstva v Chernivetskomu Universyteti. *Canadian Studies*. P. 12-18.
9. Makar Y. (Ed.) ta in. (2017). Kafedra miznarodnykh vidnosyn Chernivetskoho nationalnoho universytetu imeni Yuriya Fedkovycha. Chernivtsi, Technodruk. 352 p.
10. Makar Y. (2019). Universytety moho zyttya. Spohady. Chernivtsi, Technodruk, 608 p.
11. Osobystyi archiv Stepana Melnychuka.
12. Osobystyi archiv Vasyliya Bakaya.
13. Osobystyi archiv Yevhena Sachnovskoho.
14. Sych O. (1994). Immigratsiya ta ii mistse v socialno-ekonomichnomu rozvytkovi Kanady (1900-1939 rr.). Avtoreferat duseratsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora istorychnykh nauk. Chernivtsi, ChNU.